

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ НАУК
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН ІАП НААН
ПОЛТАВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БОТАНІЧНОГО ТОВАРИСТВА**

**Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції**

Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій

**До 100-ліття системного вивчення
лікарських рослин в Україні**

ПОЛТАВА - 2016

УДК: 061.62.633.88 (477.53):001.891 «Гавсевич» (091)

Самородов В.М., доцент

Полтавська державна аграрна академія, Полтава, Україна

ЖИТТЄПИС ОРГАНІЗАТОРА СИСТЕМНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ П.І.ГАВСЕВИЧА (1883 - 1920)

Ключові слова: Петро Іванович Гавсевич, лікарські рослини,
сільськогосподарська дослідна справа

Лікарське рослинництво в Україні має давню та самобутню історію [4,6,12]. Але його системний науковий розвиток пов'язаний із становленням першого на теренах Російської імперії спеціалізованого наукового закладу, який у 2016р. відмітив свій 100 річний ювілей. Мова йде про Дослідну станцію лікарських рослин Інституту агроєкології та природокористування НААН, організація та розбудова якої пов'язані з діяльністю П.І. Гавсевича (1883 - 1920) [3,6,10].

На жаль, його біографія довгий час майже не була досліджена істориками аграрної науки, або носила фрагментарний виклад [8,9]. Лише завдяки проведеним останнім часом історико-науковим дослідженням академіка НААН В.А. Вергунова вдалось встановити нові відомості, а також виправити помилки попередників [3]. Так, В.А. Вергунов віднайшов точну дату народження П.І.Гавсевича, а саме – 22 серпня 1883 року, хоч раніше вважалось, що це був 1879 р. Аналогічні уточнення В.А. Вергунов вніс і до місця народження фундатора лікарського рослинництва [3].

Це був не Київ, а містечко Махнівка Бердичівського повіту Київської губернії (нині Козятинський район Вінницької області) [3]. В сім'ї було ще кілька дітей, молодших за Петра. Батьків рано не стало і відповідальність за подальшу долю братів і сестер Петро взяв на себе [3,8,9]. Тяжке життя, постійні підробітки не зломали його. Не дивлячись на нужденність і скруту він із золотою медаллю закінчив гімназію. Це відкрило йому двері до вступу на відділення природничих наук фізико-математичного факультету Університету Св. Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка)[3,8,9].

Отримавши такий омріяний диплом, П.І.Гавсевич певний час (1907-1909) працював викладачем природничої історії в навчальних закладах Кременчука та Житомира. Саме тоді він захопився ідеями та поглядами тогочасного кумира російської молоді - професора К.А. Тимірязєва (1843–1920). Це привело його до Москви, де він почав навчатись на сільськогосподарському відділенні Московського сільськогосподарського інституту (нині Російський державний аграрний університет – Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва). Навчаючись в Інституті, П.І. Гавсевич став активним членом відкритого тут українського гуртка [3,9]. Студенти, які входили до нього, досліджували економічні проблеми тогочасної України, шукали місця для проходження тут практики, щоб у такий спосіб мати змогу працювати для свого народу. Восени 1910 р. П.І. Гавсевич робить першу доповідь перед гуртківцями, звітуючи їм про проходження своєї практики у селянських господарствах Південної Волині [3,9]. Доповідь було визнано як змістовну та цінну, варту опублікування у збірці «Нужды деревни», яку видав зазначений гурток. Влітку 1910 та 1911 рр. П.І. Гавсевич працював статистиком у Волинському земстві по розробці сільськогосподарського перепису. Цікаво, що у 1911 р. його помічником

по цій справі був майбутній Президент Головної визвольної ради України К.І. Осмак (1890-1960), на формування світогляду якого Петро Іванович мав значний вплив [9].

У Лубни Петро Гавсевич потрапив для написання дипломної роботи в 1912 році. Там він отримав посаду секретаря Лубенського сільськогосподарського товариства [3,9]. Власним коштом він узяв у оренду невелику земельну ділянку у селі Терни, де почав проводити досліді із лікарськими рослинами. В цій справі йому допомагала майбутня дружина – вчителька місцевої гімназії Надія Михайлівна Сенгалевич [9].

Перший період життя П.І. Гавсевича у Лубнах (1912-1913 рр.) репрезентує його як надто цілеспрямованого та різнобічного фахівця. Про це свідчить його діяльність як члена Економічної ради Лубенської повітової земської управи. При цьому П.І. Гавсевич пропагує ідею поєднання земської агрономії із сільськогосподарською кооперацією для створення нових кооперативів, перш за все кредитних та споживчих у царині заготівлі лікарських рослин. Ця ідея і зараз має свою життєздатність. І саме на Лубенщині, як ніде в Україні, репрезентована гарними прикладами. Актуально та сучасно звучить лейтмотив тогочасної діяльності П.І. Гавсевича про те, що «Треба наблизити кредити до населення, яке б могло користуватись ними за довірою, а не лише за майновим забезпеченням».

П.І. Гавсевич відвідує усі дрібні сільськогосподарські товариства повіту. Перед їх членами він виступає із лекціями про особливості заготівлі лікарської рослинної сировини, її збуту, а головне про те, як демонструвати її на сільськогосподарських виставках, надто у Лубнах.

Будучи освіченою і творчою особистістю, Петро Іванович, звертає увагу на те, що населення Лубенщини займається здебільшого заготівлею лікарської сировини. Молодого вченого обурює те, що місцеві аптекарі платили копійки тим, хто збирав і здавав їм лікарські рослини, водночас продаючи за кордон цілощу сировину втридорога. Петро Іванович глибоко вивчав всі тонкощі цієї справи і на початку січня 1913 р. на нараді, спеціально скликаній Лубенським сільськогосподарським товариством, виступив із доповіддю присвяченою проблемі збирання і збуту лікарських рослин [10]. Його виступ змусив наукову спільноту по-іншому подивитися на порушену ним проблему. Петро Гавсевич запропонував створити Лубенське Товариство із збуту лікарських та технічних трав. Він розробив його організаційні засади і Статут. Окрім цього, узагальнив результати попередньо розробленої ним і розісланої 500 фізичним особам і установам анкети та склав «Цінник лікарських трав» у якому перераховувалися 114 видів рослинної сировини, а також ціни на неї, що мали економічне обґрунтування. У «Ціннику ...» поряд із науковими назвами рослин подавалися місцеві. Все це сприяло уникненню плутанини при закупівлі сировини, її фальсифікації і, зрештою, захищало інтереси тих, хто збирав і здавав лікарські трави. Кожні два тижні «Цінник ...» розсилали усім бажаючим, періодично оновлюючи прейскурант на прийом лікарської сировини. Незабаром Петро Гавсевич запропонував кооперативний підхід до цієї справи, що було новацією не тільки для України, а й для Європи. Такі нововведення сприяли інтенсифікації давнього українського промислу, яким тоді займалися понад 80 % населення Лубенського повіту. Згодом до цієї справи почали залучатися й мешканці сусідніх повітів. Таким чином Полтавська губернія перетворилася на головний осередок збирання лікарських рослин, усїєї величезної Російської імперії.

Таким чином, бачимо, що П.І. Гавсевич проявив себе не лише як дуже освічений фахівець, а як справжній лідер свідомо вибраного нового напрямку в царині агрономії, чого до нього у Росії ніхто не робив. На підтвердження цього пошлемося на міркування такого досвідченого науковця та практика, як В.Н. Дяков (1865-1923) [4]. Колишній другий директор Полтавського дослідного

поля (1894-1899) Василь Миколайович у ранзі інспектора сільського господарства Полтавської губернії був вражений новачками П.І. Гавсевича у царині заготівлі лікарських рослин [4]. В.Н. Дяков вважав цю справу «забутим промыслом», а з виступу П.І. Гавсевича на нараді в Лубнах у січні 1913 року він побачив її вже як перспективну, а головню-економічно обгрунтовану галузь рослинництва [4].

Після успішного захисту дипломної роботи зі званням вченого агронома у 1913 році П.І. Гавсевич остаточно переїздить до Лубен, де одружується із Надією Михайлівною Сенгалевич. Та не дивлячись на це, П.І. Гавсевич за невідомими нам причинами разом з дружиною змушений був виїхати з Лубен, до Житомира, а згодом – до Чернігова, де Петро Іванович обіймав посаду помічника губерньського агронома.

Тим не менше, ідея створення станції з культури лікарських рослин не давала йому спокою. Важливо, що в цьому його підтримував професор К.А. Тимірязев, з яким Петро Іванович вів листування. Важливо й те, що саме у цей час П.І. Гавсевич приймає участь у нарадах з питань заготівлі лікарської сировини, які відбувались у Петербурзі, де обстоює ідею необхідності прискореного розвитку вітчизняної фармацевтичної промисловості та культивування лікарських рослин, їх збору і збуту. З огляду на це, у 1915 році його призначають старшим спеціалістом Департаменту землеробства з культури лікарських рослин і він знову опиняється у Лубнах [3,9].

У цей, другий період життя в Лубнах, П.І. Гавсевич стає справжнім авторитетом для фахівців із прикладної ботаніки. Так О.А. Яната вважав його «Одним із зачинателів цілеспрямованої роботи із заготівлі лікарських рослин в Україні та їх промислової культури» [12]. Тому не дивно, що на підставі такої авторитетності 23 квітня 1915 року П.І. Гавсевич подає надзвичайній сесії земських зборів Лубенського повіту доповідну записку «До питання організації дослідного вивчення лікарських рослин в місті Лубни». У ній він виклав історію промислу лікарських рослин та його стану.

26 листопада 1915 року Лубенська міська дума дала згоду на виділення земельної ділянки для закладання на ній дослідної плантації лікарських рослин. Це було безпрецедентною подією, адже на той момент ніде в світі не було подібної самостійної спеціалізованої наукової установи. До створення її проекту Петро Іванович долучив найавторитетнішого науковця в цій царині – лубенчанина за походженням, професора Харківського імператорського університету Анастаса Єгоровича Зайкевича (1842-1931). Вони у двох спланували роботу установи, яка мала одночасно вивчати 60 видів лікарських рослин. До речі, більшість видів рослин із того переліку не втратила своєї цінності й понині.

У 1916 році, за фінансової підтримки Департаменту землеробства і Полтавського губерньського земства, Лубенське сільськогосподарське Товариство організувало на околиці міста Лубен першу в Росії Дослідну станцію з культури лікарських рослин. Під керівництвом Петра Гавсевича 20 березня 1916 року вона розпочала свою діяльність. Окрім Петра Івановича, на ній працювали ще чотири співробітники: його перший помічник та завідувач насінневої лабораторії Н.Ф. Саєнко та три студенти-практиканти – Ю.М. Конопацький, Ф.Г. Помаленький та О.М. Ярмолович. У її розпорядженні було 4,75 десятини землі, на якій почали культивувати валеріану, м'яту та шавлію, заклали ботанічний розсадник із 16 видів рослин.

П.І. Гавсевич проводить велику роботу з покращення матеріальної бази Дослідної станції [7]. Разом із цим, він не полишає пропагувати лікарські рослини, та користь від їх заготівлі [2]. Петро Іванович пише і видає низку книжок присвячених найбільш популярним лікарським рослинам [3]. Показово, що вони миттєво розходилися, отримуючи позитивні рецензії [1].

Цікаво й те, що у 1917 році Петро Іванович поєднував завідування станції із роботою на посаді Голови першої Лубенської міської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Як знаний фахівець-аграрій, П.І. Гавсевич увійшов до оргкомітету Першого Всеукраїнського Агрономічно-Економічного з'їзду який проходив у жовтні 1917 року в Києві. На цьому дуже важливому для життя України і представницькому форумі він зробив декілька дуже цікавих доповідей. Одна із них стосувалась культури лікарських рослин. По ній була прийнята спеціальна постанова у якій зазначалась нагальна необхідність розвитку дослідної справи у цій галузі [11].

Після 1918 року П.І. Гавсевич залишив роботу в Лубнах і перебрався до Києва. Тут він працював у різних кооперативних установах разом із відомим економістом світового виміру М.І. Туган-Барановським (1865-1919). Разом із ним П.І. Гавсевич став одним із фундаторів Українського наукового товариства економістів, сучасного Київського кооперативного інституту бізнесу і права, який є правонаступником першого в Україні вищого навчального закладу системи споживчої кооперації – Українського Кооперативного Інституту імені М.І. Туган-Барановського. В 1919

році П.І. Гавсевича було призначено на посаду завідуючого статистичним відділом Уккраднаргоспу.

Злет творчих і наукових починань Петра Івановича зупинила підступна серцева хвороба. У 1920 році Петра Гавсевича не стало. Однак лікарське рослинництво, системному розвитку якого на теренах нашої держави він присвятив своє свідоме життя, обезсмертило його ім'я.

Певний час призабуте, сьогодні воно увічнене в назві однієї із вулиць тисячолітніх Лубен, у граніті меморіальної дошки на Дослідній станції лікарських рослин Інституту агроєкології та природокористування НААН. Та й сама вікова діяльність цієї установи – найкращий пам'ятник зачинателю системних досліджень лікарських рослин в Україні.

Бібліографія.

1. А.К. Агр. П. Гавсевич. Про лікарські трави, як їх збирати, сушити й продавати [рецензія] // Южно-Русск. Сельхоз. Газета. – 1916. - №11. - С.13.
2. Боярский Н., Гавсевич П., Касьян А. О сборе лекарственных трав // Хуторянин. – 1916. - №21. – С.423-424.
3. Вергунов В.А. П.І. Гавсевич (1883-1920) та історія становлення Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН (до 100-річного ювілею) // Агроєкологічний журнал. – 2016. - №2. – С.16-29.
4. В.Н.Д. [Дяков] Забытый промысел // Хуторянин. – 1913. - №4. – С.102-106.
5. Гавсевич П. Про лікарські трави. Як їх збирати, сушити й продавати. – К.: Т-во «Укр. Агроном», 1914. – 31с.
6. Інститут лікарських рослин Української академії аграрних наук: сторінки 80 – річної історії // А.Т. Горбань, В.Б. Іванов, В.М. Самородов та ін. – Полтава: ІВА «Астрей», 1996. – 28с.
7. Работы опытной станции лекарственных растений Лубенского общества сельского хозяйства за 1916 год: краткий отчет (сост. П. Гавсевич). – Петроград: Тип. А. Бенке, 1917. - 32с.
8. Самородов В. Орбіта вічних трав Петра Гавсевича // Зоря Полтавщини. – 2009. - 7 травня. – С.12.

9. Самородов В.М. Науково-організаційна діяльність П.І.Гавсевича (1879-1920) з розвитку лікарського рослинництва // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали ІХ Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів (Київ, 22 трав.2014.). – К., 2014. – С.130-133.
10. Собираніе лікарственных трав на Лубенщине //Лубенское общество сельского хозяйства //Труды местного совещания об организации сбыта трав 10-11 января 1913 г. в Лубнах (сост. П.И.Гавсевич). – Лубны, 1916. – Вып.2. – 60с.
11. Шарлемань. I – ый Всеукраинский Аграрно-Экономический Съезд // Хозяйство. – 1917. - №№43-44-45-46. – С.412-420.
12. Яната А. Меры к развитию у нас промысла по сбору и культуре лекарственных трав // Южно-Русск.Сельхоз. Газета.- 1915. - №33 [начало].- С.7-8.